

ГО «Інсайт»

ЛГБТ-СІМ'Ї

В УКРАЇНІ:

соціальні практики

та законодавче регулювання

Галина Ярманова

Марія Маєрчик

Оксана Покальчук

Світлана Шимко

Тамара Марценюк

Оксана Гриник

ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання

Редакторка:

Галина Ярманова

Дослідницька група:

Оксана Гриник

Марія Маєрчик

Тамара Марценюк

Оксана Покальчук

Олена Шевченко

Світлана Шимко

Галина Ярманова

Літературна редакторка:

Неля Ваховська

В оформленні публікації використано
фотопроект *Євгенії Белорусець* «Своя кімната».

Дизайн:

Оксана Брюховецька

© ГО «Інсайт», 2012

© Колектив авторок, 2012

© Євгенія Белорусець, фотографії, 2012

Видавець:

Громадська організація «Інсайт»

Україна, Київ 01001, а/с 351В

<http://insight-ukraine.com.ua/>

email: info@insight-ukraine.com.ua

+380504107561

ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання

Дослідження було реалізовано

Громадською організацією «Інсайт»

за фінансової підтримки

Регіонального Представництва фонду ім. Г. Бьоля в Варшаві.

 HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
WARSAW

ГО «Інсайт»

ЛГБТ-СІМ'І
В УКРАЇНІ:
соціальні практики та
законодавче регулювання

За редакцією Галини Ярманової

Київ - 2012

Передмова

Зміни починаються з шепоту

(Епіграф до кінофільму «Прислуга», 2011)

Цю збірку присвячено квір-сім'ям, тобто сім'ям нетиповим і незвичним. Увага чотирьох текстів збірки зосереджена на *життєвих обставинах і родинних історіях трансгендерних людей і одностатевих партнерств*.

Про що говорять ці досвіди, і чи треба про них говорити? Що значать ці досвіди, і чи є в них цінність для загалу? Чому найчастіше про подібні досвіди суспільство воліє мовчати? Ці кілька питань я поставлю у фокус своєї уваги, хоч ними далеко не вичерпується та низка політичних, правових, методологічних і епістемологічних питань, що підняті текстами цієї збірки й можливі (та важливі) для обговорення.

Квір-сім'ї зіштовхуються з різними правовими обмеженнями, з меншим доступом до певних ресурсів (до комерційних чи державних сімейних програм), з небезпекою. Всі ці фактори разом також називають дискримінацією. Це можуть бути юридичні перешкоди з адопцією (вдочеріння/всиновлення) дітей партнерок та партнерів, правові перешкоди до штучного запліднення або сурогатного материнства, неможливість урегулювати спадкоємність, складність доступу до медичних закладів як сім'я чи питання безпеки особи й родини – для різних сімей проблеми можуть виникати в різних ділянках їх соціального життя. Але що, якщо не виховувати й не народжувати дітей, не хворіти і не сподіватися на державу? Якщо ви молоді, здорові й не обтяжені зайвими формальностями? Інколи може складатися враження, що дискримінація може бути за таких обставин зменшена, мінімалізована, що її можна оминати, якщо обрати правильну життєву стратегію.

Теза, що я хочу її запропонувати для полеміки, полягає в тому, що *уникнути дискримінації власними зусиллями неможливо*. Є один фактор, що виникає поза будь-чиєю волею й намірами, але організовує, дисциплінує щоденну реальність квір-сімей і квір-людей. Фактор, присутній щохвилино, щомиті він примушує шикуватися вздовж його логік весь триб життя. Фактор, якого неможливо уникнути: його можна пробувати подолати, а можна мовчки підпорядкуватися йому, але його дія неунікненна, і саме він визначатиме й приписуватиме смисли будь-яким намірам й стратегіям.

Цим дивовижним і всепроникним фактором є мовчання. Мовчання, яке оповиває тему гомосексуальності, транссексуальності, квір-сімей і не залежить від особистих рішень. Саме мовчання вимагає народна опінія, коли наполягає на тому, що гомосексуальність є

приватною справою, і що вона має бути схована за дверима спальні, мовляв, «яке нам діло до них». На перший погляд, така позиція може розцінюватися як толерантна, вона створює видимість неосуду, тактовності й делікатності. Однак, це лише видимість. Така позиція є нічим іншим, як одним із механізмів реалізації мовчання.

Припис мовчання й невидимості діє як ніж, що розкрає суспільство на дві частини за ознакою того, якої статі люди об'єдналися в одну сім'ю. Цей припис створює дві групи – тих, кому можна говорити про себе, про свою родину й своє життя, і тих, кому заборонено озвучувати свій родинний досвід; цей принцип приписує одним людям більше цінності, ніж іншим, і таким чином одній групі дає привілей нормативності *коштом інших*.

Тактика мовчання має в своєму арсеналі механізм присоромлення за «виставлення напоказ». Мовляв, про деякі інтимні речі публічно повідомляти негоже. Але давайте подивимося на це з іншого боку, хіба люди не повідомляють інших про інтимне щоразу, коли носять шлюбну обручку, розповідають про свої матримоніальні статуси й наміри (з ким зустрічаються, з ким обручилися чи з ким одружені), виходять на вулицю в шлюбних уборах, ставлять фото сім'ї на офісному робочому столі, мають у паспорті штамп про одруження? Щоразу за таких обставин вони маніфестують своє приватне, інтимне, повідомляють про свою «сексуальну орієнтацію», практично виносять на публіку те, що відбувається в їхній спальні. Така поведінка, втім, є частиною нормативної культури й ніколи не розглядається як непристойно відверта.

Мовчання – це не просто відсутність і бездія, не меншою мірою воно є роботою, бо це вимога постійних дій, самоконтролю. «Тактика спальні» наполягає на тому, щоб гомосексуальність *маскувала* себе, *ховала*, аби люди *утаювали* свій романтичний досвід з людьми своєї статі, а одностатеві сім'ї та партнерства – обставини свого життя, аби вони *тримали на контролі*, що саме повідомляють, щоб *пересвідчувались*, що не сказали чогось особистого, при цьому швидко і влучно відповідали на типові питання про «особисте життя», не викриваючи «непристойну» таємницю.

Мовчання не є нейтральним і аполітичним. Якщо хтось наважується озвучувати замовчувані теми, то на таких відчайдушів найчастіше чигають санкції – осуд, кпини, упередження, відсторонення. Таких людей можна звинуватити в аморальності, в непристойності, збоченості, невихованості, нестриманості, розпусності чи зіпсованості. Адже норма мовчання про гомосексуальний досвід є частиною моралі й законності, а говоріння про нього – частиною аморальності й незаконності. Ці оцінкові судження і є тими дискурсивними ключами, що тримають квір-сім'ї за сімома замками.

Ця опозиція законності й незаконності тільки посилюватиметься і здобуватиме навіть все міцнішого правового статусу, якщо новозапропоновані закони, на кшталт того, що в народі названо «забороною пропаганди гомосексуалізму», будуть прийнятні.

Отож мовчання не є пасивним. Це послідовний намір, навмисна політика непомічання, упереджена тактика вуалювання дійсності. Мовчання стосується не тільки квір-людей. Воно є чинником, що тою чи іншою мірою торкається всіх без винятку, мовчання приписане всім. Воно слухняно, злагоджено й послідовно виконується з обох боків, у логіці припису «не питай – не повідомляй».

Може видатися, що кожна людина може припинити мовчанку, порушити табу, зробити себе видимою, заговорити. Та припис мовчання й невидимості облаштував пастки для таких випадків. Коли люди, які живуть у квір-партнерствах, оповідають про своє життя, то смисли цих повідомлень видозмінюються, вони визначаються все тією ж нормою мовчання. Ці повідомлення звучатимуть надто голосно, різуче, химерно, надто цікаво, надто жажливо – вони завше будуть *тим сказаним або тим промовленим*, що порушує норму. Все сказане означатиме щось більше, ніж повсякденна оповідь, воно мовби просочуватиметься крізь мембрану, яка змінюватиме його смисли й гучність.

Дозвольте запропонувати вам одну історичну паралель, у якій також застосовувано подібну практику замовчування.

Коли в другій половині XIX століття все активніше почали піднімати й обговорювати тему системної жіночої освіти – це сіяло страх і неспокій чи не більші, ніж сучасні дебати про одностатеві сім'ї та їхніх дітей. Під загрозою, здавалося, було все – моральні цінності, одвічні традиції й порядок всесвіту. Освіта для жінок видавалася гріховною й протиприродною. Церква була на сполох і вказувала на загрозу задуму бога. Медицина говорила про порушення законів природи, мовляв, освіта шкодитиме жіночій репродуктивності (тогочасна цитата: «Якщо жінки навчатимуться в коледжах, їхній мозок стане більшим і важчим, а от matka зморщиться»).

Отож, якщо траплялося всередині XIX століття, що деякі жінки вищих класів волею долі отримували різносторонню освіту чи проявляли наполегливість і здобували знання самотуж, самоосвітою, то точнісінько так само, як тепер із одностатевими партнерствами, від них вимагали приховувати, вуалювати, робити непомітними свої (неприпустимі) знання так, буцімто їх зовсім не існує.

В одній енциклопедичній статті, написаній у 1881 році, про життя й творчість Єлизавети Безобразової – російської письменниці, ерудитки, яка зналася на економічних теоріях, цікавилася юридичними науками, соціальними питаннями, політикою, вільно писала французькою, німецькою, англійською й російською мовами, публікувала свої статті в численних закордонних журналах, отож, була особою непересічною, – в перших абзацах енциклопедичної довідки її фактично було похвалено за *«невиставляння напоказ»: за «природну скромність і небажання виставляти напоказ свою літературну обдарованість»*.

Єлизавета Безобразова й справді впродовж десятиліть чемно приховувала свою діяльність. Для цього вона писала свої твори про Росію французькою й німецькою мовами, а також публікувала їх за кордоном і підписувала криптонімом «T.S.». Криптонім привертав увагу й викликав чимало припущень, у Росії підозрювали, що за ним ховається відомий французький публіцист та історик Лерой-Белью. Ніхто, навіть найближче оточення, в тому числі її чоловік (доволі знана людина в тогочасній Росії), не здогадувалися, що реальна авторка публікацій на політико-економічні теми є жінкою. В Росії Єлизавета Безобразова дозволила собі опублікувати лиш одну книжечку для дітей, підписану жіночим псевдонімом.

Як же працює мовчання? Безобразова безумовно мала чимало соціальних можливостей і ресурсів для інтелектуального росту. Вона безумовно мала очевидні привілеї бути освіченою й забезпеченою жінкою. Мовчання – підступний механізм, воно здатне зачіпати й маргіналізувати людей, незалежно від їхніх соціальних статусів чи здобутків, приналежності до різних класів, воно діє як невидима, але всепроникна сила, що примушує соромитися, ховатися. По своїй суті ця сила, ця вимога мовчання є дисциплінарною. Визнаючи її, особа буцімто визнає, що є переступницею, що робить щось заборонене, соромне, неприпустиме, про що слід мовчати. А водночас ця людина винагороджується за дотримання припису терпінням загалу. «Гріх» Безобразової зменшувався ув очах громади десятилітнім дотриманням вимоги бути невидимою. Але щойно (не з волі авторки) її тасмниця була відкрита, це «виявлення псевдоніма спричинило деякі неприємності для автора».

Так і в наші часи громада готова терпіти лиш невидимі гомосексуальні та транссексуальні досвіди – сховані, відсутні, непомітні, завуальовані, внутрішньо і зовнішньо мімікровані – й негайно карати оприявлені. Така «терплячість» не має вводити в оману, вона радше є знаком нетерпимості. Коли терпіння загалу обіцяне лиш тим «переступникам» і «переступникам», хто готові грати за правилами конспірації, – це радше форма залякування. Чимало гомосексуальних і транссексуальних людей дотримуються цих правил і можуть навіть вважати, що добровільно їх обрали.

***

А поміж тим, чотири дослідження цієї збірки свідчать, що нові сімейні досвіди незмінно з'являються в ландшафті нашого суспільного й приватного життя. Хоча в Україні нема статистики квір-сім'ей, відсутні знання про їхній склад і обставини життя, невідомий їхній віковий, освітній, майновий, статусний ценз, лише на рівні здогадок можна припустити, скільки дітей в Україні зростають у квір-сім'ях, – попри те, що все це залишається невідомим, *самі родини є*.

Квір-партнерства неунікнено виникають в індустріальних і постіндустріальних суспільствах. Це пов'язано із загальними системними змінами в структурі виробничих відносин, в зміні родинних, гендерних і міжпоколінневих стосунків (як-от унезалеження молоді від материнських родин, жінок від чоловіків), розвитком репродуктивних технологій тощо. А відтак, треба очікувати, що в майбутньому кількість негетеронормативних сімей буде тільки зростати.

З віддалі сьогоднішніх днів зрозуміло, що досвід Безобразової був провісником змін – хвиля жіночих рухів охопила Європу, в тому числі й Україну та Росію наприкінці ХІХ століття, жіноча освіта ставала все доступнішою, різноманітнішою й масовішою.

Стратегія замовчування хоч і діє як форма дисциплінування та контролю, але не анулює й не призупиняє соціальні зміни. *Життя змінюється, навіть коли страх перед змінами продовжує керувати помислами багатьох*.

Авторки чотирьох текстів не мали на меті просто переконати або задокументувати те, як їхні героїні переконують читачок у своїй точці зору. Ідеєю, що об'єднала авторок, був пошук підходів і способів аналізу, позбавлених штампів, безоглядної упередженості, сліпого осуду, а натомість сповнених уважної аналітичності та наукової проникливості. І ще спільною для всіх текстів була спроба подолати мовчання. Адже зі спроб порушити мовчанку, зі спроб говорити починаються зміни.

Марія Маєрчик